

1861 г., не чакаючы “змяненняў нарэзкі сялянскіх надзелаў”. Аднак адвядзенне новых надзельных зямель сялянам не было завершана і да вясны 1862 г. За неадведзеныя ў фактычнае карыстанне землі з сялян спаганяліся значныя аброчныя плацяжы.

Найбольш высокім аброкам былі абкладзены маенткі, якія знаходзіліся блізка да рынкаў збыту. Зыходзячы з архіўных матэрыялаў нармальнай ацэнкі фунта жыта па Гродзенскай губерні, можна назіраць наступнае становішча: вышэйшая ацэнка назіралася калі да бліжэйшага пункту збыту сельскагаспадарчых вырабаў адлегласць была меней 20 верст (калі меней 10 верст, то да сярэдняга аброка набаўлялася 6 %, а калі 10—20 верст, то набаўлялася 3 %); ніжэйшая ацэнка назіралася, калі да бліжэйшага пункту збыту азначаных вырабаў было болей 30 верст (калі 30—40 верст, то ад сярэдняга аброка здымалася 3 %, а калі 40—50 верст, то здымалася 6 %).

Наогул, па дзевяці заходніх губернях аброк узвысіўся на 22 %, у шасці губернях Літвы і Беларусі на 23,75 %. У пяці беларускіх губернях пазямельны аброк у сярэднім на дзесяціну надзельнай зямлі дзяржаўных сялян павялічыўся з 48,3—74,2 к. да 75—93 к. у залежнасці ад губерні. Аброчныя плацяжы на зямлю ў гэтых губернях былі вызначаны на суму ў 1401,1 тыс. р. замест 759,1 тыс. р., што ўносілі сяляне да 1859 г., г. зн. узраслі на 84,6 %. Такое значнае павелічэнне аброка рабіла яго непасільным для сялян. Урад вымушаны быў унесці папраўкі ў першапачатковыя разлікі. У выніку паверачнай люстрацы становішча дзяржаўных сялян азначавага рэгіёна прыкметна пагоршылася. Само Міністэрства дзяржаўных маёмасцей ацаніла павышэнне аброкаў з дзяржаўных сялян наступным чынам: “Аброкі з сялян вылічаны значна вышэй папярэдняга, а менавіта, замест 1 866 499 р. плацімых сялянамі да 1858 г., прапанавана было спаганяць з іх да 3 055 785 р. Але вылічаным у такім памеры аброкам сяляне абкладзены не былі з прычыны таго, што была прызнана немагчымасць іх выплачваць, а ўзамен таго зроблена вызначная надбаўка на аброкі па папярэдняму вылічэнню, а менавіта на працягу 1860 і 1861 гг. аброкі ўзвышаны да 2 290 793 р., г. зн. замест 64 % прыбаўкі вылічанай паверачнай люстрацыяй прыбаўлена да папярэдніх аброкаў 22 %.”

Д.А. Кашальчук
БДЭУ (Мінск)

ЛІДСКІ ЗАМАК

У першай палове XIV ст. на нашых землях паўстала цэлая сістэма абароны — умацаваныя замкі ў Лідзе, Крэве, Медніках, Вільне, Троках, Гродне. Старыя, драўляныя умацаванні былі перабудаваны на каменныя, мураваныя. Размешчаны яны былі звычайна на высокіх узгорках. Узнік новы тып замкаў, так званыя “кастэлі” У XII—XIV стст.

кастэлямі у Заходняй Еўропе называлі невялікія мураваныя замкі, якія мелі адну ці дзве вежы і размяшчаліся ў нізінных і балоцістых месцах на штучных насыпах.

Будоўля Лідскага замку, дарэчы аднаго з самых вялікіх на тэрыторыі сучаснай Беларусі, прыпадае на 30-я гг. XIV ст. Для Лідскага замка была выбрана невялікая пясчаная кава пасярод балоцістай мясцовасці, дзе рака Каменка ўпадала ў Лідзейку. Дакументы сведчаць, што работы вяліся прыкладна 5—7 гадоў. Замак збудаваны з валуноў і цэглы. Таўшчыня сцен каля зямлі дасягала 2 м, а ў верхняй частцы, дзе праходзілі баявыя галерэі — да 1,5 м. У канцы XIV — пачатку XV ст. унук князя Гедыміна князь Вітаўт перабудаваў Лідзкі замак, які стаў адным з самых мацнейшых ва ўсім Вялікім княстве Літоўскім.

Гістарычныя лёсы Лідскага замку былі надзвычай складанымі. У XIV ст. яго сцены неаднаразова вытрымлівалі напор крыжакаў. На пачатку XV ст. замак аблажылі войскі смаленскага князя Юрыя, які прыйшоў сюды, каб вызваліць сваіх сваякоў, узятых у палон князем Вітаўтам. Ліда была спалена ўшчэнт, але замак пасля шматлікіх штурмаў не быў узяты. У час праўлення караля Рэчы Паспалітай Яна Казіміра замак быў уласнасцю дзяржавы і абараняўся мясцовай шляхтай. У замку знаходзіліся арсенал, гарнізон, а ў адной з вежаў турма. У гэты час у Лідзе пражывала каля 15 тыс. жыхароў. У 1587 г. Ліда атрымала Магдэбургскае права. У другой палове XVII — пачатку XVIII ст. мірнае жыццё горада было перарвана чарговымі ваеннымі дзеяннямі. Летам 1659 г. горад аблажыла 30-тысячная армія царскага ваяводы Мікіты Хаванскага і пасля артабстрэлу і доўгай аблогі замак нарэшце быў узят. Усе драўляныя будынкі былі спалены, а студні — засыпаны. Гэта было другое паражэнне Лідскага замка: ўпершыню ў 1392 г. князь Карыбут здаў яго без бою крыжакам. У пачатку XVIII ст. вельмі вялікі ўрон замку нанеслі шведы. Настолькі, што замак страціў свае абарончыя прызначэнне. Пасля сканчэння Паўночнай вайны (са шведамі) на тэрыторыі замка больш ніхто не жыў, будынкаў на пляцы не было, а сцены ўяўлялі сабой суцэльныя руіны. Канчаткова знішчаны замак летам 1794 г. У яго руінах абараняліся ад царскіх войскаў паўстанцы Касцюшкі, супраць якіх арміяй была прыменена артылерыя. На пачатку XX ст. замак часткова закансерваваны. Разабраны небяспечныя часткі каменных муроў, а верхняя частка сцен замацавана цэментным раствором. Пасля Рыжскага пагаднення у 1920 г. Ліда аказалася ў межах Польшчы. Замак быў крыху рэстаўрыраваны. Унутраны ж двор служыў розным мэтам як футбольнае поле, як цыркавая арэна. Узімку тут разбіваўся лядовы каток. У чэрвені 1941 г. на Ліду пасыпаліся нямецкія бомбы. Горад зноў быў спалены. Замак жа быў непашкоджаны. Пасля таго, як у горад увайшлі гітлераўскія войскі, у замку знаходзіўся шпіталь, а пасля замкавы двор выкарыстоўваўся як пляц для супрацьпаветранай абароны. Акрамя таго, на тэрыторыі замка размяшчаліся вялікія запасы амуніцыі. У 1944 г., калі Чырвоная Армія падыходзіла да горада, ваенныя склады ў замку былі ўзарваны, але сцены засталіся некрэнутымі. Пры раскопках у 1978 г. археолагі адкапалі

150 артылерыйскіх снарадаў і мінаў. Яшчэ вялікая колькасць выбухованебяспечных прадметаў адкапана ў 1986 г. У 1978 г. распачата комплексная рэстаўрацыя Лідскага замка, якая цягнецца да нашых дзён. Рознага за 7 няпоўных вякоў пабачылі сцены Лідскага замка. Былі ў яго жыцці і ўрачыстыя хвіліны: у 1387 г. Польскі кароль і Вялікі князь Літоўскі Ягайла прымаў у замку прысягу ад свайго брата Скіргайлы, полацкага князя. Былі таксама і вялікія шматтыднёвыя святы: у 1422 г. ў замку шырока і бліскуча адзначаўся шлюб прастарэлага караля Ягайлы з маладзенькаю 17-гадовай Сафіяй Гальшанскай — родапачынальніцы каралеўскай дынастыі Ягелонаў. Былі і трагічныя гадзіны: у ліпені 1506 г. ў замку паміраў кароль Польскі і Вялікі князь Літоўскі, Рускі і Жмудзкі Аляксандр. Добры дзесятак разоў пажары і войны выпальвалі горад поўнасьцю: толькі за першую палову XX ст. Ліда 8 разоў пераходзіла з рук у рукі. Замак бачыў амаль усіх польскіх каралеў XIV—XVIII ст., а таксама Карла XII, Паўла I, Аляксандра I, Мікалая II, Адама Міцкевіча, Ігната Дамейку, Фелікса Дзяржынскага, Льва Троцкага, Юзафа Пілсудскага...

Але замак устаяў. Ён быў, ён есць, ён будзе...

*М.В. Кулаковский
БГЭУ (Минск)*

НОВАЯ ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ПОЛИТИКА

Особое место в истории принадлежит 20-м гг. XX в. Главная проблема 1920-х гг. это нэп. Даже в настоящее время ученые, политики, историки обращаются к опыту нэпа, ищут и находят в нем ответы на вопросы современной жизни. Но некоторые задачи, которые должен был решить нэп, остались нерешенными, что и породило многие трудности в дальнейшем развитии общества. Поэтому на передний план выдвигаются вопросы, связанные с сущностью нэпа, со спецификой и условиями проведения, а также с его сворачиванием.

В условиях экономического и политического кризиса первостепенной задачей стало восстановление народного хозяйства, реорганизация основ экономики, мобилизация масс на борьбу с хозяйственной разрухой. Но восстановление народного хозяйства не могло быть осуществлено методами "военного коммунизма", требовалось выработать новую экономическую политику. В.И. Ленин наметил план строительства социалистической экономики в переходный период от капитализма к социализму в условиях многоукладной экономики.

Началом нэпа стал X съезд РКП(б) в марте 1921 г. Замена продразверстки продналогом и разрешение торговли положили первый кирпич в политику, получившую название нэпа.

Одним из самых первых шагов нэпа было то, что он отменял Декрет о налоговой национализации мелкой и кустарной промышленности. С 1921—1922 гг. была разрешена и аренда средств производства. Опреде-